

OIKEUDENKÄYNNIN PERUSTEET, PERIAATTEET JA INSTITUUTIOT

Oikeudenkäynti I

Antti Jokela

ALMA TALENT ■ 2016 Helsinki

3., uudistettu painos

Copyright © 2016 Talentum Media Oy ja Antti Jokela
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-2984-2

ISBN 978-952-14-2985-9 (verkkokirja)

Kansi: Outi Pallari

Taitto: Marja-Leena Saari

Paino: BALTO print 2016 Liettua

Anna palautetta kirjasta: protoimitus@almamedia.fi

Sisällys

ALKUSANAT 1. PAINOKSEEN	V
ALKUSANAT 2. PAINOKSEEN	VII
ALKUSANAT KOLMANTEEN, UUDISTETTUUN PAINOKSEEN	IX
LYHENTEITÄ	XXI
I JOHDANTO	1
1.1 Oikeudenkäynti prosessioikeuden pääalueena	1
1.2 Prosessioikeus oikeusjärjestyksen ja oikeustieteen osa-alueena	2
1.3 Prosessioikeuden pääasiallinen sisältö	3
II OIKEUDENKÄYNNIN HISTORIAA JA KEHITYSNÄKYMÄ	5
2.1 Oikeuskehitys Suomessa	5
2.1.1 Varhaisin lainkäyttö	5
2.1.2 Maakunta- ja maanlakien aika	5
2.1.3 Keskitetyn tuomioistuinorganisaation ja asianajolaitoksen syntyminen	7
2.1.4 Lainsäädäntötyön alkaminen autonomian ajalla	8
2.1.5 Itsenäisyyden ajan alkupuoli	9
2.1.6 Vuoden 1993 alioikeusuudistus	10
2.1.7 Rikosprosessin ja oikeusapujärjestelmän uudistukset	12
2.1.8 Hovioikeusmenettelyn uudistaminen	13
2.1.9 Uuden oikeudenkäymiskaaren tarpeellisuudesta	15

Sisällys

2.2	Kansainvälinen oikeuskehitys	16
2.2.1	Roomalainen prosessi	16
2.2.2	Oikeudenkäynti keskiajalla	17
2.2.3	Ranskan vallankumouksen vaikutus.	17
2.3	Eurooppalaisen prosessioikeuden kehittyminen	18
2.4	Prosessioikeuden kehittyminen tieteenalana	22
III	PROSESSIOIKEUDEN PERUSTA JA MERKITYS	25
3.1	Asema ja tehtävä.	25
3.2	Yhteydet aineelliseen oikeuteen, yhteiskunta- järjestelmään ja talouteen	30
3.3	Prosessin perustuslaillistuminen	31
3.4	Sosiaalisen prosessikäsityksen läpimurto	34
3.5	Prosessioikeuden kansainvälistyminen	38
3.6	Prosessioikeus ja kehittyvä kansalaisyhteiskunta	42
3.7	Prosessioikeuden opetuksesta	44
IV	PROSESSIOIKEUDEN KESKEISET INSTITUUTIOT JA MENETTELYMUODOT	47
4.1	Siviiliprosessi ja rikosprosessi	47
4.2	Menettelyn perusvaiheet	48
4.3	Yleinen prosessi ja erityisprosessi	49
4.4	Tuomioistuimet	53
4.5	Vaihtoehtoiset riidanratkaisumenetelmät	54
4.5.1	Erilaiset sovittelut ja vaihtoehtoiset menettelymuodot	54
4.5.2	Erillinen tuomioistuinsovittelu	58
4.5.3	Välimiesmenettely	61
4.6	Asianajajaoikeus	63
4.7	Todistusoikeus	65
4.8	Ulosotto	66
4.9	Konkurssi- ja muu insolvenssioikeus	67
4.10	Kansainvälinen prosessioikeus	69

V	PROSESSITAVOITTEET JA -PERIAATTEET	71
5.1	Prosessin tavoitteet	71
5.2	Prosessiperiaatteiden pääasiallinen sisältö ja merkitys	72
5.3	Prosessioikeuden pääperiaatteet	75
5.4	Kontradiktorinen periaate	77
5.4.1	Periaatteen sisältö ja kehittyminen	77
5.4.2	Periaatteen merkitys ja käyttöala	80
5.4.3	Yhteys muihin prosessiperiaatteisiin. Kehitysnäkymiä	87
5.5	Oikeudenkäynnin julkisuus	88
5.5.1	Sisältö ja perusteet	88
5.5.2	Kotimainen oikeuskehitys	93
5.5.3	Perustuslailliset ja kansainväliset vaatimukset	95
5.5.4	Oikeudenkäynnin julkisuuslakien soveltamisala	96
5.5.5	Oikeudenkäynnin perustietojen julkisuus (diaarijulkisuus)	98
5.5.6	Suullisen käsittelyn julkisuus	101
5.5.7	Suljetun käsittelyn tilanteet	103
5.5.8	Pakkokeinoasioiden julkisuus	107
5.5.9	Tuomioistuinsovittelun julkisuus	110
5.5.10	Asianosaisjulkisuus ja tarpeellisten henkilöiden läsnäolo-oikeus suljetussa käsittelyssä	110
5.5.11	Päätösneuvottelun salassapito	111
5.5.12	Ratkaisun julkisuus	112
5.5.13	Oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus	114
5.5.14	Menettely- ja järjestysmääräyksiä	121
	A. Julkisuuskysymysten käsittely	121
	B. Läsnäolon rajoittaminen	122
	C. Lupa oikeudenkäyntiaineiston tallentamiseen	123

Sisällys

5.5.15	Julkisuuskysymyksen uudelleen käsittely ja muutoksenhaku	125
5.6	Oikeudenkäynnin suullisuus	127
5.6.1	Suullisuus prosessiperiaatteena	127
5.6.2	Suullisuusperiaatteen merkitys ja suhde lähi-instituutioihin.	128
5.6.3	Oikeuskehitys ja vertailua	130
5.6.4	Suullisuusperiaatteen toteutuminen siviiliprosessissa	133
	A. Kirjalliset haastehakemukset.	133
	B. Vastaajan vastaus.	134
	C. Kirjalliset lisälausumat.	135
	D. Valmisteluistunnon ja pääkäsittelyn suullisuus.	136
	E. Todistelun suullisuus.	139
5.6.5	Rikosprosessin suullisuus	140
5.6.6	Suullisuus muutoksenhaussa	142
5.6.7	Suullisuus hallintolainkäytössä.	146
5.7	Välittömyysperiaate	148
5.7.1	Välittömyysperiaatteen keskeinen sisältö	148
5.7.2	Oikeuskehitys ja vertailua	149
5.7.3	Välittömyysperiaatteen merkitys ja suhde lähi-instituutioihin.	150
5.7.4	Pääkäsittelyn välittömyys.	151
5.7.5	Todistelun välittömyys	152
5.8	Keskityspanaate	153
5.8.1	Keskityspanaatteen sisältö ja merkitys	153
5.8.2	Kotimainen oikeuskehitys ja vertailua	155
5.8.3	Keskityspanaatteen toteutuminen siviiliprosessissa	155
	A. Valmistelu.	155
	B. Pääkäsittelyn yhtäjaksoisuus.	156
	C. Pääkäsittelyn keskeyttäminen.	156
	D. Pääkäsittelyn lykkääminen.	157
5.8.4	Keskityspanaate rikosprosessissa.	160

5.8.5	Prosessitehosteet keskitetyn käsittelyn turvaamiseksi	162
	A. Preklusio.	162
	B. Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus.	165
5.9	Asianosaisautonomia ja virallisperiaate	166
5.9.1	Määräämisperiaate ja käsittelymenetelmä dispositiivisissa riita-asioissa	166
5.9.2	Virallisperiaate indispositiivisissa riita-asioissa ja rikosasioissa	171
5.10	Muita prosessiperiaatteita	173
5.10.1	Legaliteetti- ja delegointiperiaatteet	173
5.10.2	Jura novit curia	174
5.10.3	Asianosaisen totuusvelvollisuus	175
5.10.4	Syytetyn suosiminen	177
5.10.5	Oikeus asianmukaiseen tuomioistuinkäsittelyyn	179
5.10.6	Tuomioistuinten järjestelyä koskevia periaatteita.	180
VI	PROSESSIOIKEUDEN PÄÄLÄHTEET JA SÄÄNNÖSTEN TULKINTA	181
6.1	Prosessilait	181
6.1.1	Tärkeimmät säädökset.	181
6.1.2	Prosessisäännösten luonne	182
6.1.3	Prosessisäännösten ulottuvuus	183
6.2	Perustuslain säännökset	183
6.3	Kansainväliset sopimukset	185
6.4	Oikeuskäytäntö	186
6.5	Oikeustiede	187
6.6	Prosessuaalisten säännösten tulkinta	187
VII	TUOMIOISTUIMET	191
7.1	Tuomioistuinorganisaation perusteet.	191
7.2	Mitä tarkoitetaan tuomioistuinten riippumattomuudella?	193

Sisällys

7.3	Tuomioistuinten vakinaisuus	199
7.4	Tuomioistuinten jaottelu	201
7.5	Käräjäoikeus	204
7.5.1	Historiaa ja oikeusvertailua	204
	A. Alioikeudet Ruotsin ja Venäjän vallan aikana.	204
	B. Itsenäisyyden ajan kihlakunnanoikeudet ja raastuvanoikeudet.	205
	C. Yleisten alioikeuksien yhtenäistäminen. . .	206
	D. Oikeusvertailu.	207
7.5.2	Käräjäoikeuden tuomarit ja muu henkilöstö .	207
7.5.3	Käräjäoikeuden kokoonpanot	208
	A. Kokoonpanovaihtoehdot.	208
	B. Lautamieskokoonpano rikosasioissa.	209
	C. Lakimieskokoonpano.	210
	D. Yhden tuomarin kokoonpano hakemus- ja riita-asioissa sekä valmistelussa.	211
	E. Yhden tuomarin kokoonpano rikos- asioissa.	212
	F. Yhden tuomarin kokoonpano eräissä erityistapauksissa.	216
7.5.4	Alioikeuksien merkitys yhteiskunnassa.	218
7.6	Hovioikeudet	218
7.6.1	Hovioikeuksien historia.	218
	A. Hovioikeuksien perustaminen.	218
	B. Hovioikeuden aikaisempi rooli.	219
7.6.2	Oikeus muutoksenhakuun ja pääkäsitteeseen hovioikeudessa.	219
7.6.3	Hovioikeuden perusrakenne ja tehtävät	221
7.7	Korkein oikeus	223
7.8	Erityistuomioistuimet	226
7.8.1	Erityistuomioistuinten perusta ja merkitys. . .	226
7.8.2	Oikeushistoriaa ja vertailua	227
7.8.3	Maoikeudet	230
7.8.4	Vakuutus-oikeus	232

7.8.5	Työtuomioistuin	234
7.8.6	Markkinaoikeus	238
7.8.7	Valtakunnanoikeus	241
7.8.8	Näkökohtia de lege ferenda	242
7.9	Lainkäyttöä harjoittavat lautakunnat	245
7.10	Ylikansalliset tuomioistuimet	251
7.10.1	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin	251
7.10.2	Euroopan unionin tuomioistuin	253
7.10.3	YK:n ihmisoikeuskomitea	256
7.10.4	Kansainvälinen rikostuomioistuin	258
VIII	TUOMIOISTUINTEN TOIMIVALTA	261
8.1	Toimivallan perusta ja merkitys	261
8.2	Yleistoimivalta ja erityistoimivalta	264
8.3	Asiallinen toimivalta	266
8.3.1	Asiallisen toimivallan merkitys.	266
8.3.2	Asiallisen toimivallan jaosta yleisten tuomioistuinten välillä.	267
8.3.3	Toimivallan jaosta yleisten oikeusasiain tuomioistuinten sekä hallintotuomioistuinten ja erityistuomioistuinten välillä	270
8.4	Oikeusasteellinen toimivalta	274
8.5	Alueellinen toimivalta	275
8.5.1	Alueellisen toimivallan merkitys ja sääntely	275
8.5.2	Yleinen oikeuspaikka riita-asioissa	277
8.5.3	Valinnaiset oikeuspaikat	279
8.5.4	Ehdottomat oikeuspaikat.	283
8.5.5	Toissijaiset oikeuspaikat.	286
8.5.6	Oikeuspaikka- eli prorogaatiosopimus.	286
8.5.7	Toimivallan tutkiminen ja asian siirtäminen toiseen tuomioistuimeen	288
8.5.8	Konkurssiasian oikeuspaikka	289
8.5.9	Yleinen oikeuspaikka rikosasioissa	293
8.5.10	Rikosyhteyteen perustuva oikeuspaikka	294
8.5.11	Rikosasian siirtäminen.	295

Sisällys

8.5.12	Erityiset oikeuspaikat rikosasioissa	296
8.5.13	Arvioita ja uudistusnäkymiä.	297
8.6	Tuomioistuinten keskinäinen oikeusapu	298
8.7	Kansainvälinen toimivalta	302
8.7.1	Riita-asiat	302
A.	Tuomioistuimen kansainvälisen toimivallan sääntelystä.	302
B.	Oikeudenkäymiskaaren säännökset kansainvälisestä toimivallasta.	304
C.	Oikeuspaikan määräytyminen eurooppalaisten yleissopimusten (Bryssel I ja Luganon sopimus) nojalla.	309
8.7.2	Rikosasiat	312
IX	TUOMARIT.	315
9.1	Asema ja perusjaottelu	315
9.2	Virkatuomarit	317
9.2.1	Tuomarikunnan synty.	317
9.2.2	Yleiset kelpoisuusvaatimukset ja nimitysperusteet	318
9.2.3	Virkatuomarien nimittäminen.	320
9.3	Maallikkotuomarit	323
9.3.1	Tehtävät ja merkitys	323
9.3.2	Maallikkotuomarit Suomessa.	326
9.4	Esteellisyys eli jääviys	331
9.4.1	Esteellisyyssäännösten perusta ja merkitys	331
9.4.2	Osallisuus- ja intressiesteellisyys.	332
9.4.3	Tuomarin erityinen suhde asianosaiseen esteellisyyisperusteena.	335
9.4.4	Oikeusaste- ja ennakkoasenne-esteellisyys	337
9.4.5	Yleinen esteellisyyisperuste	340
9.4.6	Läheisten piiri	342
9.4.7	Menettelystä esteellisyyasioissa	343
9.5	Tuomarin vastuu	346
9.6	Auskultointi	349

X	ASIANAJAJAT, LUPALAKIMIEHET JA JULKISET OIKEUSAVUSTAJAT	353
	10.1 Oikeudenkäyntiasiamiehen ja avustajan käyttö	353
	10.2 Asianajajan kelpoisuusehdot ja toiminta	357
	10.3 Asianajajan velvollisuudet	360
	10.3.1 Asianajotoiminnan peruseriaatteen ja hyvän asianajajan pääpiirteittäinen sisältö	360
	10.3.2 Asianajajan esteellisyys	364
	10.3.3 Asianajajan toimimis- ja perehtymisvelvollisuus	367
	10.4 Asianajajan palkkio	368
	10.5 Asianajajien valvonta	370
	10.6 Lupalakimiehet	372
	10.7 Julkinen oikeusavustaja	374
XI	SYYTTÄJÄT SEKÄ ESITUTKINTA- JA TÄYTÄNTÖÖNPANO-VIRANOMAISET	377
	11.1 Esitutkintaviranomaiset	377
	11.2 Toimivallasta pakkokeinoasioissa	380
	11.3 Syyttäjät	382
	11.4 Täytäntöönpanon viranomaisorganisaatio	385
	KESKEISET LÄHTEET	389
	OIKEUSTAPAUKSET	413
	ASIAHAKEMISTO	417